

יד חנה/חומש – דגם התיישבותי חדש שהוקם בעקבות צעד מנהיגותי נבון

נחום איצקוביץ

ראש המועצה האזורית עמק חפר, חבר מועצת מקרקעי ישראל וחבר
דירקטוריון קק"ל

קיבוץ יד חנה קם והתפתח כיישוב בעל תפיסת עולם קומוניסטית – עובדה זו ידועה לכל. במשך שנים רבות סבל הקיבוץ מכל המכות הקשות. הוא סבל בגלל השתייכותו לתנועה הקומוניסטית – בהיותו הקיבוץ הקומוניסטי היחיד בישראל הוא היה מנודה במשך שנים בידי הגורמים המיישבים ואף בידי מדינת ישראל עצמה. התחושה של חברי הקיבוץ הייתה של מנודים במידה רבה. למרות היותו חלק אינטגרלי ממערכת יישובי עמק חפר, הוא כמעט ולא קיבל משאבי פיתוח, לא מהסוכנות היהודית ולא מהמדינה. פה ושם קיבל סיוע כלשהו ממשרד החקלאות, וגם זאת רק במסגרת מה שהגיע לו על פי החוק. האפליה הייתה ברורה. אך בכך לא תם הסבל. יד חנה נמצאת בסמיכות רבה מאוד לקו התפר. מאות מטרים בודדים מפרידים בין יד חנה לשכונת הפקידים בטול-כרם והעיר טול-כרם עצמה. התוצאה הבלתי נמנעת של קרבה זו הייתה חדרות, פגיעות ברכוש וגם – בעיקר בשנות השישים – פגיעות בנפש. בתקופת האינתיפאדה השנייה סבל הקיבוץ מפגיעי ירי רבים. אפשר לומר שקיבוץ יד חנה היה בתחילת שנות האלפיים במצב גרוע ביותר – כמעט ללא יכולת קיום מן הבחינה הכלכלית וכושל מאוד מן הבחינה הדמוגרפית. רבים מצעירי הקיבוץ נטשו אותו וחיפשו לעצמם מסגרות נוחות יותר לקיומם האישי. התוצאה הייתה שביד חנה נותרו בשנים האחרונות כ-65 בתי אב בקושי, כאשר במונח "בית אב" נכללים גם בודדים, אלמנים ואלמנות, וגם חברים שחזרו הביתה אחרי השירות בצבא ונקלטו. כל הניסיונות להציל את המסגרת הקיבוצית הזאת לא עלו יפה, ומן המערכת הקיבוצית כמעט ולא נותר דבר – איש איש לנפשו – כדי להתקיים. בנסיבות הקשות האלה חלומם של כל החברים היה להפוך את קיבוץ למושב, אך גם זה לא התאפשר. ואז הגיעה ההתנתקות, ועם כל הכאב הגדול שהיה גלום בה, דווקא בזכותה ניצלה יד חנה. זה סיפור שחשוב לספרו.

כאשר החלו ההכנות להתנתקות היה עמוס צוק מרפז המשק של יד חנה. בשלב מוקדם

למדי הוא צורף למינהלת סל"ע בצפון בתפקיד מרכזי. יום אחד התייצבו במשרדו שני מתנחלים: יעקב סיוזל וראובן טביב, שהיה ממנהיגי קהילת חומש שבשומרון. הם באו כחשאי, ממש כמו גנבים בלילה, ואמרו ליעקב: "אף אחד לא צריך לדעת שבאנו לכאן. אנחנו רוצים לכרוך את האפשרות למצוא לנו פתרון במסגרת יד חנה. אותנו מעניינת האופציה של מושב."

**"כל הויסיונות
להציל את
המסגרת של
קיבוץ יד חנה
לא עלו יפה.
אן המערכת
הקיבוצית כמעט
ולא נותר דבר.
בוס'בות הקשות
האלה חלומם
של כל החברים
היה להפוך
למושב אך זה
לא התאפשר.
ואז, אמש בדקה
הי 90, הגיעה
ההתנתקות,
ועם כל הכאב
שבה היא דווקא
הצילה את יד
חנה."**

מה שיעקב וראובן עשו היה צעד אמיץ ונבון של מנהיגות. בשעה שאנשי חומש נאבקו נגד הפינוי, חיפשו השניים האלה את האלטרנטיבות למקרה שהרע מכל, מבחינתם, יתרחש. מתוך אחריות לחבריהם הם חיפשו נתיב של פתרון עתידי. אילו כל ראשי המתנחלים היו נוקטים בגישה אחראית כזו, לא היינו נקלעים למצב שבו עד עתה לחלק מהמתנחלים עדיין אין מקום מגורים קבוע ואין קורת גג משלהם.

קיבוץ יד חנה לא היה הפתרון היחיד. בפני אנשי חומש ניצבו חלופות נוספות. לפני שיצא מהלך ההתאחדות ביד חנה אל הפועל, ביקרו אנשי מועצת עמק חפר מספר פעמים בחומש. בחומש שלפני ההתנתקות התגוררו 37 משפחות. בשלב מסוים בחיי הקהילה הצטרפו אליהם גם "המחזקים" – חבר'ה שכאו מיישובי השומרון כדי לעבות ולתגבר את קהילת חומש. חומש היה יישוב לתפארת, שהיה לו כמעט הכל: אזור תעשייה של 50 דונם – לא מפותח די הצורך, אך מקיים בתוכו כמה עסקים פעילים; נוף מרהיב באתר גיאוגרפי יפה; כל השירותים הנדרשים לקהילה, כמו אולם ספורט, בריכת שחייה, חדר כושר, בית כנסת, מועדון, וגם מבני ציבור שהיו מעל ומעבר לכל המבנים הקהילתיים במרחב

עמק חפר, הנחשב לאזור מפותח. אמת, חומש היה יישוב מבודד בצפון השומרון, אבל הושקעו שם השקעות ניכרות מאוד בידי גורמים שונים. את כל זה היו תושבי חומש חייבים לעזוב.

לא עבר זמן רב והבדיקה הפכה להחלטה. על ההחלטה הדרמטית הודיע לי יונתן בשיא, ראש מינהלת סל"ע, בשיחת טלפון: "נחום, גילה לי בשיא, "החבר'ה של חומש הודיעו לי באופן בלתי פורמלי שהם רוצים ללכת למהלך של יד חנה".

אם להודות על האמת, מבחינתנו זה היה נתיב פתרון מצוין גם למתנחלים העומדים להיות מפונים וגם לתושבי יד חנה, ומכיוון שכך לא בזבזנו זמן. ימים אחדים לאחר הודעתו של בשיא סיפרתי על כך למנהיגות הקיבוץ: "בוא לאסיפה הכללית", אמרו לי, "ותסביר לחברים במה מדובר בדיוק".

הגעתי, והסברתי שהפתרון המוצע הוא לאחד כוחות במסגרת התיישבותית של מושב. הבהרתי כי לרעיון אין עדיין הסכמה של המינהל, אין הסכמה של היועץ המשפטי לממשלה, אין הסכמה של מינהלת סל"ע. כדי להשיג הסכמות אלה – כך הסברתי – צריכה, קודם כל, לעבור החלטת קיבוץ – כי בקיבוץ כמו בקיבוץ, צריך אישור חברים.

לפני ההצבעה ואחרי שהסברנו מה האלטרנטיבות השונות ומה היתרונות והחסרונות של כל אחת מהן, קמה החברה פנינה פיילר, ושאלה בפאתוס רב שאלה מפתיעה: "אתם יודעים איזה יום היום?" השבתי: "היום ה-9 במאי." ההמשך נשמע לי אז הזוי לחלוטין: "עם כל הכבוד וכל השטויות שאתם מדברים, אמרה פנינה, "ב-9 במאי הצבא הסובייטי שחרר את ברלין. ועל מה אתם מדברים כאן? על יד חנה? על חומש?" בקיבוץ שעבר כל כך הרבה משברים קשים, האווירה ששררה לא תמיד תמכה בתהליך רציונלי של קבלת החלטות, אך לשמחתי, בסופו של דבר נתנה עבודת ההכנה הפרטנית שנעשתה עם המנהיגות המובילה את פירותיה, ההתנגדות דעכה, ונתקבלה החלטה לאשר את המהלך המוצע, המהפכני מבחינת חברי הקיבוץ.

מה-9 במאי הוא, הלילה שבו נתקבלה ההחלטה, ועד למועד יישומה – כמעט ויצאה נשמתנו. קיימנו הרבה מאוד מגעים, ובהם נתקלנו בעיקר בלחצים לחיסול התכנית שאושרה באסיפה הכללית. היו לנו ישיבות ליליות אינסופיות עם מנכ"ל המינהל יעקב אפרתי, עם היועץ המשפטי לממשלה, עם יונתן בשיא ועם כל צמרת הפקידים שעסקה בשאלת התיישבות החלופית. היועץ המשפטי לממשלה אמר שהפתרון איננו סביר, שאיננו יכול להיות קביל, מה שהיה לאנשי חומש הם לא יוכלו לקבל ביד חנה. גם מבחינתם של תושבי יד חנה – כך הסבירו לנו – המהלך בלתי סביר, לא "מידתי".

ותחת הלחץ הביורוקרטי הזה כמעט ואיבדנו את התקווה. ואז, כמעט על סף השבר, הועלתה הצעה – לנסות להפוך את היישוב במקום למושב – לכפר שיתופי קהילתי.

לכאורה, רעיון מבריק ופשוט, אך בפועל דרש השינוי החדש הזה התגברות על חסמים לא מעטים. כדי להבין את המסלול הסבוך שעברנו, כדאי לתאר בקיצור את השתלשלות האירועים. בעקבות הישיבה ב־9 במאי התחלנו לעבוד

**"הסיפור של
איחוד יד חנה
וחומש איחוד
וייחודי מבחית
התושבים וגם
מבחיות רשויות
המדינה שורתמו
לסייע. חבל
שבקהילות
אחרות של
מפונים לא הייתה
מספיק תבונה
ללכת בנתיב
דומה, מבעוד
מועד".**

על תכנית מתאר שיהיה בה מענה גם לקראווליות, גם להתיישבות זמנית וגם להתיישבות קבע – הכל באותו אתר. ב־21 במאי קיימנו ישיבה ראשונה וב־22 ביולי קיימנו את ישיבת הוועדה התכנונית. בסך הכל חודש לתכנון. בהחלט לא קצב העבודה המקובל במדינת ישראל – דברים מן הסוג הזה דורשים הרבה יותר זמן. הרבה הרבה יותר. כנראה שכדי לייצר מהירות כזו, יעילות כזו, דרושה לנו התנתקות. אולם לוח הזמנים הצפוף הזה לא פגע ברמת התכנון. התהליך המהיר התאפשר לא רק בגללנו – כל משרדי הממשלה נרתמו למשימה: המינהל, משרד ראש הממשלה, משרד הפנים. עבדנו בוועדה התכנונית שלושה ימים ברצף, והמשימה הושלמה בהצלחה. בפנינו ניצבה, כאילו יש מאין, תכנית להפיכת הקיבוץ לכפר שיתופי קהילתי.

ראוי להסביר כאן מהו בעצם כפר שיתופי קהילתי. ראשית, צריך להיות ברור שהוא לא קיבוץ – זהו יצור מזן חדש, שיש בו שיתופיות, מצד אחד, ומצד שני, כל אחד מהפרטים החיים בו משמר את התכנית

המשפחתית שלו. כל אחד מהחברים בגוף החדש – חבר קיבוץ לשעבר או חבר חומש – הופכים להיות חברים באגודה השיתופית החקלאית יד חנה-חומש. כולם שותפים שווים לחוזה הכללי של האגודה השיתופית החקלאית, המחזיקה בקרקע של הלולים ושל אזור התעסוקה המשותף לשתי הקהילות. זאת ועוד: כל אחד מהמתיישבים שהגיעו מחומש מקבל דונם קרקע, כאשר בחלק האחורי או הצדי של יחידת הקרקע אנחנו מקימים את הקראווליות, כפתרון זמני; חלקו הקדמי של השטח מיועד לבניית בית הקבע העתידי.

חלק ממצוקת המפונים נובע מכך שמנהיגיהם התמקדו בזעקה נגד הפינוי במקום לנהל מו"מ על תנאי הפינוי ומיקום המגורים החדש

התפלגות מפוני גוש קטיף על פי מקום מגוריהם החדש מראה כי רק מעטים ביקשו לעבור אכלוס מחדש יחדיו, במסגרת קהילתית שלמה. רוב המעברים היו טפטופים – משפחה או שתיים ליישוב זה, בודדים ליישוב אחר, ולעתים קבוצות של עשר-עשרים משפחות לעיר זו או אחרת. רק מעטים באו על קהילותיהם השלמות.

הרעיון המרכזי של מעבר קהילות היה הרצון הקולקטיבי להמשיך לחיות יחד, והדבר התרחש בעיקר בקהילות מגובשות, הומוגניות. לא היה מצב שלא אפשרו לקהילות מסוימות לעבור לכאן או לשם. בדרך כלל, אחרי שעשו עבודת שטח, ידעו מנהיגי הקהילות לאן הם מעדיפים להגיע, ומכיוון שמדיניות הממשלה ומינהלת סל"ע הייתה הליכה לקראת המפונים – מי שידע מה הוא רוצה, בדרך כלל קיבל מה שביקש. אמנם מלכתחילה ביקשו אנשי סל"ע ליישב את רוב המפונים בנגב, מאשקלון דרומה, כיוון שהרעיון המקורי היה לנצל את ההזדמנות ולהתחיל לפתח את הנגב ולמלא אותו באוכלוסייה איכותית. אך בסופו של דבר מימשה מינהלת סל"ע את רצון המפונים, והנגב לא אוכלס כמתוכנן. אילו ראש הממשלה שרון היה פעיל במלוא עוצמותיו, כפי שהכרנו אותו, ייתכן שהכוונה המקורית הייתה מתקיימת, והנגב היה מקבל זריקת עידוד דמוגרפית משמעותית.

למרבה הצער, חלק גדול מן המצוקה שאליה נקלעו המפונים נובעת מכך שמנהיגי היישובים בגוש קטיף, במקום לנהל משא ומתן שקט וענייני, בצד הזעקה נגד הפינוי, לא הפגינו מנהיגות נבונה, והתמקדו רק בזעקה, מתוך תקווה בלתי מבוססת שכך אולי אפשר יהיה להעביר את רוע הגזירה. מחאה ומשא ומתן במקביל – זו הייתה צריכה להיות הדרך, ומי שלא הלך בדרך זו – הפסיד. הקהילות שניהלו משא ומתן – ביד חנה, במבקיעים, בגני טל וכיישובים אחרים – זכו, וכיום מצבן טוב יותר מכל קהילת מפונים אחרת. (ירון סולומון, האיחוד החקלאי)

את החלק המערבי של היישוב הקצינו להרחבה בת 92 יחידות חדשות המיועדות לבני חומש, לבני יד חנה ולבני עמק חפר. בדרך זו אנו יכולים לכנות, במקביל, תשתית ליישוב הזמני וגם ליישוב הקבע. בתהליך התכנון לא חרגנו ממה שנקבע בתכניות המתאר הארציות, לרבות לא תמ"א 35, ולכן לא נדרשנו למועצה הארצית לתכנון ולבנייה. בדצמבר אשתקד הצלחנו להביא להכרעה לטובתנו את נושא התנגדותה של החברה

להגנת הטבע, שגרסה שאחרי סיום הבנייה יש להקטין כל מגרש ב-100-150 מ"ר, דרישה שבעינינו נראתה מופרכת ובלתי סבירה. אחרי דרך התלאות הזו עברה התכנית הסופית למתן תוקף, ובאביב 2006 מתחילים בנינו. בפרויקט הייחודי הזה אנחנו לא לבד - שותפים לנו משרד השיכון, המממן חלק ניכר מהתשתיות, וכן משרדים אחרים. את התכניות הסופיות כבר הצגנו בפני מינהלת סל"ע וכעת רק צריך לקבוע את המסגרת התקציבית.

**"אחת הבעיות
באיחוד הייתה
מה יהיה עם בית
הכנסת. השאלה
הייתה - כיצד
יקום בית כנסת
ביישוב קומוניסטי
לשעבר. תושבי
יד חנה סגדו פעם
לישמש העתים,
סטאלין, והוה הם
צריכים לקבל
לתוכם אושים
הנוהגים להחפז
לריבון של
עולם".**

מבדיקת לוח הזמנים נראה כי המשימה, שנראתה כמעט בלתי אפשרית, בוצעה. וזה היה הלו"ז בפועל: ב-3 באוגוסט 2005 הוצא צו התחלת עבודה וב-17 בספטמבר 2005 כבר החל האכלוס.

אבל לא רק הבעיות הפיזיות-תכנוניות דרשו פתרון. הבעיה הלא-פחותה בחשיבותה הייתה קליטת המפונים. תהליך קליטה כזה כולל התמודדות עם המשבר שעוברים המפונים - משבר מורכב המתבטא במשבר חברתי, אישי, בין-משפחתי, כלכלי. בשיתוף עם משרד הפנים ועם מינהלת סל"ע יצרנו מסגרות מיוחדות לקליטת המשפחות שהגיעו משהות של מספר שבועות

במלון "החוף הירוק" שליד נתניה. המאמץ העיקרי בנושא הקליטה הושקע ביצירת קהילה משותפת ומשולבת בין אנשי חומש ויד חנה, קהילה שתוך פרק זמן קצר תגדל מ-65 משפחות ל-300 משפחות בקירוב (על פי ההתעניינות והביקושים הקיימים, נראה שלא תהיה לנו כל בעיה לאכלס את היישוב, לרבות החלק של ההרחבה).

כמצב סבוך ומורכב כזה מתגלעות בעיות שאיש לא חשב עליהן מראש. למשל - בית

הכנסת. אף שרוב תושבי חומש היו חילונים היה ביישוב בית כנסת, ורצונם היה שיהיה בית כנסת גם בכפר השיתופי הקהילתי החדש. השאלה המרכזית לא הייתה מציאת הפתרון הטכני. השאלה הייתה – כיצד יקום בית כנסת ביישוב קומוניסטי לשעבר. תושבי יד חנה סגרו פעם לסטאלין, "שמש העמים", ולפתע הם צריכים לקבל לקהילתם אנשים שחלקם נוהגים להתפלל לריבונו של עולם. לזכותם של אנשי יד חנה ואנשי חומש ניתן לומר כי למרות הוויכוחים, הושגה הסכמה הדדית שבית הכנסת הוא חלק מהמרקם הקהילתי. היה ברור לכולם כי מי שירצה להתפלל יתקבל בכרכת "ברוך הבא", ומי שלא ירצה להתפלל יוכל לבחור באופציה זו בחופשיות וללא תרעומת מצד שכניו. כך או כך, בראש השנה הרמנו כוסית במבנה ישן שהוכשר להיות בית כנסת, בירכנו והתפללנו, והתפילה הייתה כשרה למהדרין. בימים אלה אנו בונים את בניין הקבע של בית הכנסת, על פי היתר בנייה כדת וכדין, וכל מי שירצה, יבוא להתפלל בו.

הסיפור של איחוד יד חנה וחומש מיוחד במינו גם מבחינת סיפורם של התושבים וגם מבחינת נכונותן של רשויות המדינה שנרתמו לסייע. חבל שבקהילות אחרות של מפונים לא נמצאו מספיק תבונה ועוז רוח לחפש נתיב פתרון דומה, מבעוד מועד, כאשר ידעו שהפור נפל והפינוי עומד בפתח. מבחינתנו, עסקנו בעבודת הצלה ממש, וכיום אנו מברכים על כך שאנו עוסקים בהקמת קהילה חדשה בת 300 משפחות, חיות, פעילות ותוססות, על שטחו של יישוב שעל עצם קיומו ריחפה עננת איום כבדה.